

авторів європейськими мовами чи згадкам про Україну в закордонних виданнях. Після виходу в Швеції його творів у перекладі А. Єнсена шведською мовою М. Коцюбинський висловив сподівання: «Бажалось би, щоб се видання потягло за собою переклади інших авторів наших, нехай і нас широкий світ знає» (Т. VI, С. 159).

Отже, творчий доробок, громадська, публіцистична діяльність М. Коцюбинського утверджували право української нації на духовно-культурну самореалізацію, відкривали українській мові, культурі нові горизонти.

Ольга Черемська

СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ В МОВІ МАЛОЇ ПРОЗИ М. КОЦЮБІНСЬКОГО

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в українській літературі набувають поширення малі жанрові форми. У такій словесній творчості Михайло Коцюбинський – неперевершений майстер.

Основним засобом зображення відчуттів та емоційних станів у новелах письменника стає опис, що ґрунтується на миттєвому, короткочасному враженні й не передбачає розвинутої презентації чи характеристику героя і більше пов'язаний з окремою нараційною «сценою», ніж із цілісним сюжетним перебігом, який вимагає відповідної панорами. Він експресивніший, виявляється в тематичному паралелізмі (людина – природа), використанні конкретизації та синестезії, творенні описів навколо метафоричних мотивів (пор.: Корвін-Пйотровська Д. Проблеми поетики прозового опису. – Львів, 2009. – С. 25–28).

У творах М. Коцюбинського дослідники відзначають нетрадиційний індивідуально-авторський тип опису, у якому відчутний органічний зв'язок образотворчих засобів живопису, скульптури, музики з образотворчими засобами художньої літератури: поліфонічність, поетизацію природи, звукопис, прозорість ритму, використання кольоро-звукових образів, техніки

акварельного живопису (Костенко М. О. Художня майстерність М. Коцюбинського. – К., 1969. – С. 157), «відчуття прихованої музичності» (Іванов Л. Про місце М. Коцюбинського в світовій літературі // У вінок Михайлу Коцюбинському. – К., 1962. – С. 9). Як зауважив О. Білецький, «нове в історії української прози кінця XIX ст. починається з М. Коцюбинського; в його сильній і оригінальній творчості найбільш повно виявилось багатство ідейного змісту, художня самобутність української літератури цього періоду» (Белецький А. И. Украинская классическая проза // Украинские повести и рассказы : в 3-х Т.– М., 1954. – Т.1. – С. 60).

У новелах «Цвіт яблуні», «Сміх», «Він іде!» М. Коцюбинський, використовуючи різнобарвну палітру мовних засобів, змальовує внутрішній світ героїв. Не випадково свої новели він називає акварелями, етюдами, образками. Головна ж риса творчої манери письменника – «переломлення зображуваного крізь призму внутрішніх переживань персонажів» (Кузнецов Ю. Напоєний соками багатючої землі своєї // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2001. – №5. – С. 30). Як зауважує Ю. Кузнецов: «В етюд («Цвіт яблуні» – О. Ч.) відчувається і мопассанівська проблематика психології творчості письменника («На воді»), і шніцлерівський потік свідомості («Лейтенант Густль»), і гамсунівська увага до порухів людської душі («Голод»), і властива Коцюбинському заглибленість у надра підсвідомості та імпресіоністичний малюнок, який складається з світлотіні, колористичних мікрообразів, символіки квітів» (Там само, С. 31).

У листі до С. Єфремова письменник назвав «Цвіт яблуні» «маленьким психологічним етюдом». Майстерно акцентуючи на кольорових контрастах, М. Коцюбинський відтворив роздвоєність людської душі, почуття батька й митця, перебування свідомості між двома світами – реальним й ірреальним, світлом – темрявою, неспокоєм – радістю. Два світи – це і й образний поділ на два контрастні поверхи: *Вгорі темний, похмурий, важкий, під ним – залитий світлом, із ясними блисками і з сіткою тіней* (Цит. за виданням: Коцюбинський М. Твори в трьох томах. – К., 1979. – Т. 2. – С. 111).

У мовній палітрі твору ці два світи вербалізовано через контрастні асоціативно-образні поля – *тривога (неспокій)* і *радість (життя)*.

Ядром першого є епітет **чорний** з відповідними асоціатами (*ніч, темрява, павук, море, тінь, скелі, морок*): *моя хата здається мені каютою корабля, що пливе десь у невідомому чорному морі разом зі мною* (С. 111); *ціле море дерев у цвіту... м'якими чорними хвилями котиться навкруги... Спить містечко, як купа чорних скель..., так само хилитаються тіні й висить морок* (С. 112). Тривога вербалізована у персоніфікованому образі: *якась істота з великими чорними крилами* (С. 111). Напруженість стану героя відтворюють дієслова і дієслівні сполуки з відповідною семантикою: *скрикне, обірветься, зітхає, снує, стрепенувся, розлазиться холодок мурашками, трясуться, завмер, тріщить*. Частотність повторювання чорних і сірих тонів створює загальну атмосферу тривоги, неспокою.

Асоціативно-образне поле **радість (життя)** формують переважно епітети *білий, зелений, блакитний* з асоціатами (*цвіт яблуні, вишині, небо, дерева, луки, трава*): *ціле море дерев у цвіту* (С. 112); *зелена чашечка, що лишилась у руках* (С. 116). Окрім кольорової гами, психоемоційний стан персонажа передають іменники на позначення нюхових, тактильних і звукових асоціацій: *запахи душать груди* (С. 112), *чорне волосся дружини м'яке та тепле*.

Ритмічна організація етюдю підпорядкована звуковій гамі. Неспокій ліричного героя відображає звукова градація *свисту*: *з присвистом віддиху, а свист не вгаває* (С. 111), *свистить, свистить ... мені сперло віддих у грудях од того свисту* (С. 113).

Внутрішнє емоційно-психологічне та фізичне напруження ліричного героя окреслюють номінації предметів побуту, дії з якими створюють звуки низького регістру: *дзвін відра, годинника (Годинник у столовій пробив другу. Голосно, різко. Сі два дзвінки впали мені на голову, як грім із неба, як ніж гільйотини* (С. 113). Цим немилозвучним асоціаціям протиставлені так звані звуки життя: *щебет птахів під блакитним небом, лопотіння босих маленьких ніжок* (С. 116).

На кольорових контрастах побудоване й оповідання «Сміх». Головним об'єктом зображення є *страх* адвоката Валеріана

Чубинського під час чорносотенного погрому, який передається і через кольористику епітетів на позначення відтінків обличчя, очей, деталей одягу Наталі, Валеріана, Варвари, і через розмаїття тембрових засобів.

Страхи протистоїть *спокій* і частково навіть зухвалість наймички Варвари. Ядро асоціативно-образного поля *страх* – епітети *білий* та *блідий*, пов'язані переважно зі словесним портретуванням дружини Валеріана: *бліда, невиспана пані Наталя .. захибуючи на ході білу вранішню блузу* (С. 174); *махала широкими білими рукавами, як птах крилами, а коло блідих уст лягли у неї складки невимовного болю* (С. 175); *на блідому обличчі застиг вираз наляканого птаха* (С. 177). Сконцентроване поєднання кольоративів *білий* та *блідий* символізують напругу, страх.

Асоціатом страху є й номінація звір: *думки так і бігали в нього, як у звіра, що піймався у пастку*.

Етюд „Цвіт яблуні” та оповідання „Сміх” зближує апеляція до зображально-виражальних можливостей епітета *жовтий*. Саме жовтий колір, його відтінки чи поєднання з іншими кольорами у творах імпресіоністів іноді набувають смислового навантаження моторошності, страху, тривоги. Пор.: *жовте полум'я свічки, жовті нові капчики, воскова лялька* („Цвіт яблуні”) // *жовті смужечки світла пробивались крізь шпари зачинених віконниць та розтягались в повітрі каламутними течійками; у хату влілялось жовте каламутне світло; осінній вітер мчав жовті хмари* („Сміх”). Поєднання *жовтого* кольору з означенням *каламутний*, дієсловом *тремтіли*, прикметником *осінній* створює характерний настрій – страх, неспокій головних персонажів.

Почуття страху, жаху, тривоги перед погромом сповнюють і єврейське населення в образку «Він іде!». Як і в попередньому оповіданні, ядром асоціативно-образного поля «страх» є образ *звіра*: *Я бачу звірів... скрізь звірів... В очах у них вогонь, а на зубах кров... людська, червона... А в серці мають вовчу жадобу* (С. 188). Унаочнюють хижацький образ епітети *червоний* та *чорний, темний*: *чорні купки похилених, схвильованих людей, життя обернулось раптом у сірий камінь; червоний туман уставав на заході, і немов криваві примари насувались звідти на місто; безгучною процесією пройшли вони поміж*

спустілими мурами, лишаючи на камені **червоні** сліди та одбиваючи у шибках вікон свої **криваві** обличчя (С. 186), на порозі **темної**, як і хазяйка, хати вона сиділа **чорною** купою (С. 187).

Із колоративами поєднуються предметні асоціації: з червоним – **маки, кров, вогонь**, з чорним – **каміння, темрява**: і тільки червоні **маки**, що росли вгорі на карнизах, вітали гостей сміхом (С. 189); а на ризах в них **кров...людська кров; вогонь і смерть!** (С. 188), наче весь вереск життя обернувся раптом у сірий **камінь** (С. 186).

Дисонансні звуки низького регістру, що породжують дзвони, – це своєрідні провісники єврейського погрому. Ці звуки асоціативно пов'язані з психологізованим (як **божесвільний**) образом дзвону: **ударив із дзвіниці дзвін, хитнув повітря і ножем пройшов в серце** (С. 189); **серед тиші впали на голову дзвони і побігли по місту з високим і реготом** (С. 191); **не чути дзвонів, червоних дзвонів, що мчать наздогін, б'ють у саме серце, скачуть і регочуть, як божесвільні** (С. 192); **танцювали, як божесвільні, дзвони** (С. 193).

Загальний образ тривоги, страху доповнюють персоніфіковані епітети (**стоока тривога, ринок стояв похмурий, увесь у зморшках**), психологізовані порівняння (**то ж маки, такі страшні, червоні... як людська кров**). Зображуючи натовп, письменник за допомогою синекдохи акцентує у загальному образі важливі для психологізації зображуваного портретні деталі: **кричали беззубі роти, кричали зморшки мудрості й досвіду, скакали й білі бороди та худі руки** (С. 187); **тисячі ніг толочили землю, тисячі тіл колихали повітря** (С. 192); **а повз неї тупали тисячі ніг, дихали тисячі грудей**. Така «фотографічність» створює «миттевість малюнка, розмитість лінії» (Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ ст. – Проблеми естетики і поезики – К., 1995. – С. 90), що характерні для імпресіоністичної манери живопису.

Як і в оповіданні «Сміх», портретними елементами зображення переживань єврейського народу є **обличчя, очі, уста**. Ці ключові деталі конкретизують епітети-колоративи, прикметники із семантикою психологічного сприйняття дійсності, що акумулюють тривогу не лише окремих персонажів, але

й натовпу. Наприклад, Естерка мала *скаменілий од горя вид* (С. 188), *червоні очі, темні очі*; дівчина *божевільними очима сіяла жах* (С. 190); Абрум – *страшні очі, бліді уста* (С. 190); натовп – *бліді, зжовклі обличчя* (С. 191).

Стилістично навантажений у текстах образ *біла борода* – символ мудрості, розуму, поважного віку, пор.: (поважні люди) *з білими бородами, як у далеких предків* (С. 186) *жах стулив усім уста, і білі борода, немов зів'ялі, упали на груди»* (С. 186).

Отже, традиційні в сучасному розумінні засоби живописання словом – епітети-кольоративи, психологізована метафорика, звукопис – у малій прозі М. Коцюбинського функціонують як естетичні елементи імпресіоністичного відтворення реального та ірреального світів.

Яна Мартиненко

ЕПІСТОЛЯРІЙ М. КОЦЮБІНСЬКОГО: ЛИСТУВАННЯ З ДРУЖИНОЮ

У найповнішому – семитомному – зібранні творів Михайла Коцюбинського листи займають майже такий самий обсяг, як і його проза. Не з усіма адресатами автор був духовно близький та одноставний у поглядах, іноді він спілкувався винятково на діловому рівні (видання альманахів та збірників, культурні заходи, друкування власних творів, перемовини щодо поширення книжок, їхнього перекладу – у цьому разі географія листування поширювалася на Австрію, Німеччину, Польщу, Чехію, Росію, Швецію). Тому епістолярій письменника містить багато цікавих фактів щодо історії видання й поширення української книжки, історії цензурних утисків тощо.

Коло спілкування письменника охоплювало ледь не всіх видатних тогочасних особистостей (Цит за виданням: Листи до Михайла Коцюбинського (Текст) : в 4-х т. / упоряд. та коментар В. Мазного. – Чернігів, 2002. – Т. 1. – С. 6; далі – Листи). На сьогодні опубліковані листи М. Коцюбинського до В. Винниченка, М. Вороного, Б. Грінченка, В. Гнатюка, Панаса Мирного поета, прозаїка та критика Г. Коваленка-Коломацького, лідера